

Tralleis Batı Nekropolü'nden Ele Geçen Hayalet Sikkeler ve Amulet

Arzu ÖZVER¹

Araştırma Makalesi

Makale Gecmişi

Başvuru Tarihi: 17.04.2025

Kabul Tarihi: 19.06.2025

Research Article

Article History

Date of Application: 17.04.2025

Acceptance Date: 19.06.2025

Özet

Bu çalışmada, Aydın İli, Efeler İlçesi, Kemer Mahallesi'nde yer alan Tralleis antik kenti Batı Nekropol alanında 2007 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen 2 adet hayalet sikke ve yüzey buluntusu 1 adet amulet değerlendirilmiştir. Bu çalışmaya konu olan hayalet sikkeler ve amulet daha önceden doktora tezim kapsamında incelenmiştir, ancak nadir ele geçen mezar buluntuları olmaları nedeniyle ayrı bir makalede değerlendirmek ve bilim dünyasının ilgisine sunmak istenmiştir. Hayalet sikkeler Tralleis Batı Nekropolü'nde yer alan *Dromoslu Oda* Mezar içinde bulunan Kline 2'den ele geçmiştir. Katalog 1 ve Katalog 2'de yer alan bu iki hayalet sikke, kare repousse tekniği ile yapılan ve varak adı verilen ince altın levhacıklardan yapılmıştır. Hayalet sikkeler oda mezar içindeki ve özellikle Kline 2'den ele geçen diğer kontekst buluntulara göre, İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Hayalet sikkelerin Kharon'un ücretini ödemek amacıyla üretildiği, gerçek bir para yerine imitasyon olarak mezara konuldukları anlaşılmaktadır. Gündelik hayatta alım gücü yüksek olan bir altın sikkenin mezara bırakılması ile bir daha kullanılamayacak olması bu tür imitasyon örneklerinin ortaya çıkmasına neden olmuş, bir statü ve prestij göstergesi olarak mezarlara konulmuştur. Tralleis Batı Nekropolü'nde yüzey buluntusu olarak ele geçen ve Katalog 3'de yer alan amulet II. Constantius (İS 337-361) dönemine tarihlenen ve emisyon tarihi olarak İS 330-336 yıllarına ait olduğu anlaşılan bronz sikkedir. Sikkenin kenarında, sikkenin asıl işlevini yitirip amulet olarak kullanıldığını gösteren bir delik bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tralleis, Nekropol, Mezar Buluntusu, Hayalet Sikke, Amulet.

Ghost Money and Amulet Discovered in The Western Necropolis of Tralleis

Abstract

This study evaluates two ghost moneys and one amulet unearthed during the 2007 excavations in the Western Necropolis of the ancient city of Tralleis, located in the Kemer neighborhood, Efeler district, Aydın province. The ghost moneys and amulet, the focus of this study, were previously analyzed in the author's doctoral dissertation; however, due to their rarity as tomb finds, it was deemed necessary to evaluate them in a separate article and present them to the scientific community. The ghost moneys were recovered from Kline 2 in the Chamber Tomb with *Dromos* located in the Western Necropolis of Tralleis. The two ghost moneys in Catalog 1 and Catalog 2 were made of thin sheets of gold known as foil, using the square repoussé technique. The ghost moneys are dated to the second half of the 2nd century BC based on other contextual finds from the Chamber Tomb, particularly from Kline 2. The ghost moneys were crafted to pay Charon's fee and were placed in the tomb as replicas rather than real coins. The inability to reuse a gold coin, which possess significant purchasing power in daily transactions, after its placement in a tomb, resulted in the creation of imitations, and it was placed in the tomb as a symbol of status and prestige. The amulet discovered as a surface find in the Western Necropolis of Tralleis and included in Catalog 3 is a bronze coin from the reign of Constantius II (337-361 AD), specifically dated to 330-336 AD. A hole on the coin's edge indicates that it lost its original function and was repurposed as an amulet.

Keywords: Tralleis, Necropolis, Tomb Find, Ghost Money, Amulet.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aydın/Türkiye. arzuozver@adu.edu.tr ORCID: 0000-0002-4211-4933

1. Giriş

Aydın İli, Efeler İlçesi, Kemer Mahallesi'nde yer alan Tralleis Antik Kenti Messogis Dağı'nın etekleri ile ovanın birleştiği yerde, düz bir plato şeklinde uzanan bir tepe düzlüğü üzerine konumlanmıştır (Çekilmez, 2014: 1). Kent, kuzeyde sırtını dağa yaslamışken, doğu ve batı tarafı vadilerle çevrilidir, kentin güneyinde ise ovaya bakan yamaçlar vardır (**Şekil 1**). Tralleis'in kuzeyinde Kuzey Nekropolü, doğusunda Doğu Nekropolü, güneyinde Güney Nekropolü, batısında ise Batı Nekropolü bulunmakta, dolayısıyla kentinin dört bir tarafı nekropol alanlarıyla çevrilidir (Özver, 2021: 42-58).

2021 yılında tamamladığım doktora tezimin (Özver, 2021) konusunu oluşturan ve Tralleis Batı Nekropolü'nde yer alan mezarlar ve bu mezarlardan ele geçen mezar buluntuları oldukça zengindir. Makalemizin içeriğini oluşturan 2 adet hayalet sikke (Özver, 2021: 262-264, 540, Kat. No: 381-382) ve 1 adet amulet (Özver, 2021: 298, 455, Kat. No: 211) de Tralleis Batı Nekropolü'nden bulunmuş olup, daha önceden doktora tezimde incelenmiştir. Gerek hayalet sikkeler gerekse amuletler nekropol alanlarından ele geçen nadir ve değerli arkeolojik eserlerdir. Hayalet sikkeler ve amuletler bırakıldıkları mezarın sahibinin sosyal ve ekonomik statüsünü gösteren, dönemin inanç anlayışını yansıtan, ölü gömme ve mezar armağanı ritüelleri hakkında bilgiler sunan değerli objelerdir. Önemli mezar buluntuları olmaları nedeniyle **Katalog 1** ve **Katalog 2**'de yer alan 2 adet hayalet sikke ve **Katalog 3**'te yer alan 1 adet amulet ayrı bir çalışmada yeniden değerlendirmek istenmiş, böylece söz konusu eserlerden hareketle, Tralleis kentindeki ölü gömme anlayışı ve mezar hediyesi uygulamaları hakkında bilgi sunulmak amaçlanmıştır.

1.1. Tralleis Batı Nekropolü

Batı Nekropolü kentin batı tarafındaki yamaçlara yayılmış haldedir ve Kemer Mahallesi'nde yer alır (**Şekil 2**). Batı Nekropolü günümüzde halk arasında Üçgözler olarak bilinen alana ulaşan asfalt ana yolun kenarındaki eğimli vadinin içinde ve sur dışında bulunan alandır. Batı Nekropolü, yamaçlar halindeki tepelerin üzerinde geniş bir yayılım alanı göstermektedir (**Şekil 2**). Olasılıkla kentin bu tarafında toprak derinliğinin fazla olmaması ve tepelik bir alan olması, kent halkını bu bölgede mezar açmaya yöneltten temel sebepler arasındadır.

Tralleis Batı Nekropolü'ndeki ilk çalışma, Aydın Arkeoloji Müzesi tarafından yürütülmüş olan kurtarma kazılarıdır. Bu kazılarda 1 adet oda mezar açığa çıkarılmıştır. Söz konusu mezar ve buluntuları üzerine Ölmez tarafından detaylı bir çalışma yapılmıştır (Ölmez, 2000). Daha sonra, 2007-2008 yıllarında Adnan Menderes Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. A. Yaylalı Başkanlığı'nda kazı çalışması yapılmıştır (Yaylalı, 2008: 555-576; Yaylalı, 2009: 17-40). Küçük bir alanda yürütülen kazı çalışmalarında bir oda mezar, üç taş sanduka, sekiz situla, üç amphora, beş urne, 16 çatı kiremidi, bir basit toprak, iki pithos ve bir platform mezar açığa çıkarılmıştır. Hem form hem buluntu çeşitliliği açısından farklılıklar içeren bu mezarlar, Tralleis'te uygulanan ölü gömme gelenekleri hakkında önemli veriler sunmuştur. 2007 yılında kazılan bu alandaki mezarlar ve buluntuları 2021 yılında tamamladığım tezimin (Özver, 2021) konusunu oluşturmaktadır.

Tralleis Batı Nekropolü'ndeki malzemeler 2007 yılında yapılan kazılar sonucunda, 39 adet mezar içinden ele geçmiş ve 2008 yılında *KST*'de sunularak yayınlanmıştır (Saraçoğlu ve Çekilmez, 2008: 27-34). Aynı yerde 2008 yılında yapılan kazı çalışmaları sırasında bulunan tek odalı oda mezar ise 2009 yılında bilim dünyasına tanıtılmış (Çekilmez, 2009: 380-382), ayrıca 2024 yılında makale olarak yayınlanmıştır (Özver, 2024: 107-132). Tralleis Batı Nekropolü'nde açığa çıkarılan malzemelerin bir bölümünü içeren yayınlar da yapılmıştır.

Örneğin bu alandan ele geçen kandillerin bir bölümü Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmış (Aydın, 2015: 1 vd), A. Saraçoğlu ve M. Çekilmez tarafından mermerden bir gladyatör steli çalışılmıştır (Saraçoğlu - Çekilmez, 2010: 57-58). Yine Saraçoğlu tarafından Batı Nekropolü alanından ele geçen ve büyük bir bölümü *fusi* ya da *bulbous* formda olan unguentariumlar (Saraçoğlu, 2011: 1-42) ile açığa çıkarılan mezar ve buluntular (Saraçoğlu, 2013: 475-497) değerlendirilmiştir. Ayrıca, A. Saraçoğlu, M. Çekilmez ve H. Malay tarafından nekropol alanından ele geçen yazıt yayınlanmıştır (Saraçoğlu - Çekilmez - Malay, 2017: 17-20). Batı Nekropolü'ndeki mezarlardan bulunan insan ve hayvan kemikleri ise Y. İşcan başkanlığındaki Antropoloji heyet tarafından değerlendirilmiş ve bir rapor hazırlanmıştır.

Tralleis Batı Nekropolü'nde ele geçen çok sayıdaki nitelikli buluntunun yanı sıra mezar yazıtlarına da rastlanmıştır. Bu yazıtlardan ikisi oldukça değerlidir. Bunlardan ilki *dromoslu* oda mezarın doğusunda yer alan platformlu mezardan ele geçmiştir ve oldukça iyi durumda korunan yazıt harf formundan yola çıkılarak İS 2. yüzyıla tarihlenmiştir. Söz konusu yazıt mermerdir ve *in-situ* durumdadır. Üzerinde yer alan üç satırlık Hellence yazıtta: “*Arazinin satın alımı, binanın yapımı ve sütun, heykel ve lahitlerin yerlerinin değiştirilmesi işleri gymnasiumu kullanan Yaşlılar Meclisi üyeleri tarafından denetlendi*” şeklinde bir ifade yer almaktadır (Saraçoğlu - Çekilmez - Malay, 2017: 17-20). Aynı yerden ele geçen bir diğer yazıt ise, mermerden yapılmış gladyatör stelinin üzerindedir ve yine harf formundan yola çıkılarak İS 2. yüzyıla tarihlenmiştir. Üzerindeki iki satırlık Hellence yazıtta: “*Speiklos, (bu steli) Straton'un anısı için (yaptırdı)*” şeklinde bir ifade bulunmaktadır (Saraçoğlu ve Çekilmez, 2010: 57-58).

1.2. Dromoslu Oda Mezar

Çalışma kapsamımızda yer alan hayalet sikkelerin ele geçtiği *Dromoslu Oda Mezar* (Şekil 3-5) Batı Nekropolü içinde 2007 yılında yapılan kazı çalışmalarında bulunmuştur (Çekilmez, 2009: 380-382). Söz konusu oda mezar örme tekniğinde inşa edilmiş, iki katlı ve üstü tonoz ile örtülerek yapılmıştır. Moloz taşlar kullanılarak duvarlar ve tonozlar oluşturulmuştur (Şekil 5). Mezar iki odadan oluşmakta, odaların duvarları sıvalıdır ve odaların içinde yüzeyleri sıvalı olan sanduka tipinde beş adet kline yer almaktadır. Konglomera yamacın oyulmasıyla inşa edilen bu oda mezar, bölge genelinde sık görülen bir mezar türüdür (Özver, 2021: 48, 52-53). Dikdörtgen şeklinde olup, kuzey-güney doğrultusunda uzanan yapı, iki odalı olarak inşa edilmiş (Şekil 3-4) ve üstü tonozla kapatılmıştır.

2007 yılı Batı Nekropolü kazısında açığa çıkarılan *Dromoslu Oda Mezar*, mimari, plan tipi ve teknik özellikleri yönünden değerli fikirler sunacak kadar sağlam şekilde ele geçmiştir. Büyük ölçüde korunması yanında, soyulmadan günümüze kadar gelmesi ve içindeki gömü düzeninin tahrip olmadan sağlam durumda kalması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca mezar içindeki klinelerde ve mezarlarda iyi korunmuş, nitelikli durumda çok sayıda *in-situ* ölü hediyesi tespit edilmiştir ve bu gömüler ile buluntuları bölgedeki benzer tipteki mezarlara bir karşılaştırma örneği oluşturmaktadır. Hellenistik ve Roma Dönemi'nin geleneksel mezar mimarisi ve ölü gömme gelenekleri hakkında da karşılaştırma yapılabilecek nitelikte bir mezardır. Hem mimarisi hem de mezarın içindeki ölü hediyelerinden hareketle bu oda mezarın kullanım tarihi belirlenmiş, buluntulara göre mezar İÖ 2. yüzyıl başı ile İS 2. yüzyıl sonuna tarihlenmiştir (Özver, 2021: 80-100, 303).

Tralleis Batı Nekropolü'nde açığa çıkarılan oda mezarların (Şekil 2) plan özellikleri açısından değerlendirildiğinde, Güney Nekropolü'ndeki oda mezarlar ile oldukça benzerdir. Her iki alanda da mezarların girişinde *dromos* yer alır ve kayrak taşıyla kapatılmış bir kapı vardır. Mezarlar tek odalı veya bir ön odayla oluşan yalın bir plan şemasına sahiptir ve yön birliği

gibi temel özellikler görülür. Örneğin her iki alandaki oda mezarların girişleri kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Oda mezarlarda görülen *dromostan* ön odaya girişi sağlayan, ön odadan ise mezar odasına geçişi sağlayan kapı düzenlemesi benzerdir, üst örtünün tonozla kapatılması her iki nekropol alanında da ortak özelliktir. Plan şeması yukarıda anlatılan Tralleis Batı Nekropolü'nde oda mezarlarının *dromos* genişlikleri 1.2 m. iken, uzunlukları ise 11 m., 2.8 m. ve 3.15 m. gibi farklı ölçülere sahiptir. Güney Nekropolü'nde *dromos*ları basamaklı oda mezarlara rastlanmakla birlikte, Batı Nekropolü'nde açığa çıkarılan oda mezarların *dromos*ları basamaksız olup, her iki alanda da benzer şekilde *dromos*lardan geçilerek asıl mezar odasına ulaşılmaktadır.

Tralleis mezarlarında görülen ve dikkat çeken mimari özelliklerin birisi de kline uygulamasıdır. Oda mezarların hepsinde, genellikle girişlerin sağında, solunda ve karşısında klineler yer alır. Süslemesiz, oldukça sade görünümdeki bu klineler dışında çok az mimari düzenlemeyle karşılaşılır. Sadece arka odada ve kline 5'in tam üzerinde duvara açılmış küçük bir niş bulunur.

Dromoslu Oda Mezar'daki klineler ön odada doğu ve batı duvara yaslanmış iki klineden, arka odasına ise kuzey, güney ve batı duvara yaslanmış üç klineden oluşmaktadır. Klinelerin üzerleri pişmiş toprak plakalarla örtülmüştür. Ön odadaki iki klinenin ve arka odadaki üç klinenin plaka üstüne ve zeminine gömü yapılmışken, yanlarına da ölü hediyeleri bırakılmıştır. *Dromoslu Oda Mezar*'ın *dromosunda*, zemininde ve klinelerde nitelikli durumda çok sayıda sağlam buluntuya rastlanmıştır, buluntuların mevcut halleri ve tipolojik özellikleri kendi içinde değerlendirilmiştir (Özver, 2021: 80-100). Buluntulardan hareketle mezarın İÖ 2. yüzyıl başından İS 2. yüzyıl sonuna kadar, yaklaşık dört yüzyıl boyunca kullanıldığı anlaşılmış, farklı zamanlarda tekrar tekrar defin yapılmasının, mezar kontekstinde bazı değişimlere ve kontekstin karışmasına neden olduğu, böylece ölü hediyelerinin *in-situ* durumunun bozulduğu tespit edilmiştir. Örneğin sonraki definler sırasında, yeni gömüye yer açmak için bir önceki gömünün ve ona ait ölü hediyelerinin bir kenara itilmesi, hatta bazen toplanarak hediyelerin mezar zeminine bırakılması, kontekstin orijinal yapısının değiştiğini gösterir.

1.3. Kline 2

Çalışmamız kapsamında incelenen ve **Katalog 1-2**'de yer alan hayalet sikkeler *Dromoslu Oda Mezar*'daki Kline 2'den ele geçmiştir. Kline 2 *Dromoslu Oda Mezar*'ın ön odasında (**Şekil 6**), girişte sağda yer almaktadır. Moloz taşların özenle örülmesiyle inşa edilmiş olan ve dış kısmı harçla sıvanan Kline 2'nin tabanı küçük taşlarla sıkılaştırılmış topraktan yapılmıştır. Kline kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olup, klinenin üzerine 72x47 cm. boyutlarında pişmiş toprak levhalarla kapatılmıştır. Bu levhaların bir kısmının kırılarak tahrip olduğu belirlenmiştir (**Şekil 7**). Levhaların parçalanması ve yerinden oynaması nedeniyle klinenin üst kısmında bulunan kemikler büyük oranda tahrip olmuştur. Tüm bu tahribata rağmen klineye kapatılan bu pişmiş toprak levhaların üzerine geç dönemde gömü yapıldığı anlaşılmaktadır (**Şekil 7**).

Yapılan çalışmalarda, klinenin üst kısmına yapılan gömülerin en geç tarihli olduğu İS 2. yüzyıl sonuna tarihlenen buluntulardan anlaşılmaktadır. En üstte ahşaba çakılmış durumda çivi parçaları (Özver, 2021: Kat. No: 376) ve İS 2. yüzyıl sonuna tarihlenen bir adet yuvarlak burunlu kandil (Özver, 2021: Kat. No: 56) bulunmuştur.

Pişmiş toprak plakaların kaldırılmasıyla, çok sayıda kemik parçasının kline içine dökülen kireç ile birlikte ufalandığı görülmüştür. Bu alandan ele geçen ve kurşundan yapıldığı düşünülen urne zamanla parçalanmış ve sadece birkaç metal parçası kline içerisinde korunabilmiştir

(Özver, 2021: 84). Bu urneye ait olduğu düşünülen kemikler kline içinde dağılmış halde bulunmuştur. Bu alanda İS 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir adet cam unguentarium (Özver, 2021: Kat. No: 173/ Lev. 40A) ve bir adet kandil (Özver, 2021: Kat. No: 54/ Lev. 40B) ele geçmiştir. Ayrıca kline içinde farklı gömülere ait olan ve İÖ 2. yüzyıl ortasından başlayıp, İS 1. yüzyıl ortasına kadarki değişik tarihlere ait kandiller (Özver, 2021: Kat. No: 27, 39, 44, 48, 51) ve unguentarium (Özver, 2021: Kat. No: 102) bulunmuştur.

Kline içinde 50 cm. derinliğe inildikten sonra klinenin tabanına ulaşılmıştır. Taban üzerinde çok sayıda kemik bulunmasına karşın sadece taban üzerinde bir gömü tespit edilebilmiştir, bu gömünün başı güneydedir ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yatmaktadır. Mezar hediyeleri iskeletin ayak parmak kemiklerinin saptandığı klinenin kuzey köşesine ve kafatası parçalarının bulunduğu güneydeki köşeye bırakılmıştır. Bu alanlarda İÖ 2. yüzyılın son çeyreği-İÖ 1. yüzyıla tarihlenen kandiller (Özver, 2021: Kat. No: 25, 29), unguentarium (Özver, 2021: Kat. No: 112), terra sigillata kase (Özver, 2021: Kat. No: 128), altın küpe (Özver, 2021: Kat. No: 375) ve altın ağız/göz bandı (Özver, 2021: Kat. No: 373/ Lev. 42A) ele geçmiştir.

Devam eden çalışmalarda klinenin orta kısmında ise bu çalışmanın konusunu oluşturan **Katalog 1 – Katalog 2**'deki 2 adet altın hayalet sikke ele geçmiştir. Ayrıca, aynı seviyelerde bir adet mürekkep hokkası (Özver, 2021: Kat. No: 141) ve bir adet *Lykion/Lycium* (Özver, 2021: Kat. No: 167) bulunmuştur (**Şekil 8**). Tez çalışmamda yapılan değerlendirmeler (Özver, 2021: 85) sonucunda tüm buluntular İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir.

Kline 2'deki kazılarda İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı ile İS 2. yüzyıl sonuna tarihlenen malzemelerin bir arada bulunması, zaman içinde mezarın farklı kullanımlarını ve ölü hediyelerinin birbirine karıştığını göstermiştir. Sonuç olarak yapılan tüm bu çalışma ve incelemeler, bu klinenin ilk olarak İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı ile İÖ 1. yüzyıl arasında kullanılmaya başladığını, İS 2 yüzyıl sonlarına kadar uzunca bir dönem kullanım gördüğünü ortaya koymuştur.

Buluntuların değerlendirilmesi dışında, ele geçen kemikler nedeniyle kline 2 antropolojik açıdan değerlendirilecek olursa; gömülerin üzerine sıvı kireç dökülmesi nedeniyle kemiklerin ufalandığı tespit edilmiştir. Antropolojik çalışmalardan kline 2'ye toplam üç adet gömünün yapıldığı anlaşılmakta, klinede hem *inhumasyon* hem de *kremasyon* gömü yapıldığı belirlenmiştir. Klinenin üst kısmındaki levhalar üzerine erişkin bir kadın; pişmiş toprak plakaların altındaki urne içine yaşı ve cinsiyeti belirsiz bir kişi, kline tabanı üzerine cinsiyeti belirsiz erişkin bir bireye ait olduğu düşünülen bir kişinin gömüldüğü saptanmıştır. Kline tabanında kafatası parçaları bulunan gömünün, kline tabanının güneyindeki köşeden ele geçen altın küpeden hareketle, kadın bireye ait olduğu düşünülmektedir.

2. Hayalet Sikkeler (Ghost Money)

Katalog 1 ve **Katalog 2**'de yer alan hayalet sikkeler *Dromoslu Oda Mezar* içinde bulunan Kline 2'den ele geçmiştir (Özver, 2021: 262-264, 540, Kat. No: 381-382). Söz konusu iki hayalet sikke (**Katalog 1** ve **Katalog 2**), kare repousse tekniği kullanarak varak adı verilen ince altın levhacıklardan yapılmıştır. Altın levhacıklar, pozitif bir öz üzerine yerleştirilerek dövülmüş, alttaki motifin izi çıkarılmıştır. Hayalet sikkelerden biri (**Katalog 2**) diğerine (**Katalog 1**) göre daha kalın bir levhadan yapılmıştır. Ayrıca **Katalog 1**'e bakıldığında kenarlarının hafif içe kıvrık olduğu, **Katalog 2**'de bu özelliğin olmadığı görülür. Her iki örnek de daire formu ve tek yönlüdür. Sadece bir yüzlerinde figür görülmektedir, sikkeler gibi diğer yüzlerinde betim bulunmamaktadır. Bu tarz ortak uygulamaya karşı, üzerlerindeki bezemelerin işleniş ve biçimleri birbirinden farklıdır. Bunlardan ilkinin (**Katalog 1**) üzerinde

kabartma olarak işleniş sekiz yapraklı yonca şeklinde bir bezeme vardır. Anlaşıldığı kadarıyla bu hayalet sikke (**Katalog 1**) Erythrai kentine ait olan ve erken döneme tarihlenen bir sikkesinin arka yüz tasviri kullanılarak üretilmiştir (Imhoof-Blumer, 1902: KM 2). Diğer örneğin (**Katalog 2**) orta kısmındaki kare biçimli bezeme alanı içinde kabartma olarak işlenmiş kanatlı at üzerinde savaşçı tasviri vardır. Bu hayalet sikke üzerindeki imaj da bir arka yüz tasviridir. Söz konusu tasvirin hangi sikkeden kopyalandığını belirlemek zor olsa da tasvirin kare çukurluk içinde yer alışı, Klasik Dönem’e tarihli bir sikke kullanılarak üretilmiş olduğunu düşündürmektedir.

Katalog 1 ve **Katalog 2**’deki hayalet sikkeler mezarlardaki diğer kontekst buluntulara göre, İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir (Özver, 2021: 263-264).

Türkçeye hayalet (gerçek olmayan) para şeklinde tercüme edebileceğimiz “Ghost Money” terimi, gerçek bir sikke kullanılarak, taşıdığı imajın altın veya gümüş bir varak üzerine darp edilmesiyle elde edilen objeye verilen isimdir (Grinsell, 1957: 263; Grinder-Hansen, 1991: 213; Stevens, 1991: 225; Tatar, 2019: 32-33). Bu tür hayalet sikkeler genellikle altın varaklar üzerinde görülmekle birlikte gümüş varaklar üzerine işlenmiş olanları da bilinmektedir (Stefanakis, 2002: 181-185; Chryssanthaki-Nagle, 2006: 98).

Çoğu zaman örnekler üzerinde görülen tasvirler resmi darpların taşıdığı ön veya arka yüz ikonografyasıdır. Özellikle Trakya, Makedonya ve bağlantılı bölgelerde karşımıza çıkmaktadır (Chryssanthaki-Nagle, 2006: 98). İÖ 4. yüzyıldan itibaren kullanıldığı bilinen hayalet sikkelerin varlığının Roma İmparatorluk Dönemi’ne kadar sürdüğü tespit edilmiştir (Chryssanthaki-Nagle, 2006: 98-99).

Üzerinde ata binmiş savaşçı figürü ve yonca çiçeği bulunan daire formlu bu hayalet sikkeler, Tralleis Batı Nekropolü buluntuları arasında dikkat çeken nadir eserlerdir. Yalnızca *inhumasyon* değil aynı zamanda *kremasyon* gömülerde de kullanılmış olan hayalet sikkelerin kayıkçı Kharon’un ücretini ödemek amacıyla üretildikleri ve mezarlara bırakıldıkları fikri genel kabul görmektedir. Örneğin, Kharon’un ücretini ödemek için yalnızca imitasyon sikkelerin değil aynı zamanda diadem, yaprak ve sikke formlu pulların kullanıldığı Pydna ve Amphipolis Nekropollerinden gelen buluntulardan bilinmektedir (Chryssanthaki-Nagle, 2006: 99). Gerçek bir para yerine imitasyonunun tercih edilmesi ve mezara konulması, ölen kişinin öbür dünyaya geçişi için bir risk oluştursa bile, asıl belirleyici olan yakınlarının tercihi ve dünya görüşü olmuştur. Alım gücü olan bir sikkenin mezara bırakılması, dolayısıyla bu sikkenin bir daha kullanılamayacak oluşu imitasyon örneğin ortaya çıkmasına neden olmuştur, kimi zaman da bir statü ve prestij göstergesi olarak bu tarz altından yapılmış hayalet sikkeler mezarlara bırakılmıştır. Özellikle aslı değersiz madenden basılan bir sikke kullanıldığında bu niteliği ön plana çıkar, örneğin Laodikeia Nekropolü’nde ele geçen iki adet Hayalet Sikke Augustus’un bronz sikkelerinden kopyadır (Şimşek-Okunak ve Bilgin 2011: 702, Kat. No: 746-747). Laodikeia’daki bu buluntular katalogda sikke olarak tasnif edilmiştir.

İnce yapısı ve detaylı işçiliğiyle dikkat çeken hayalet sikkeler kimi literatürde hatalı bir şekilde karşımıza aplik olarak çıkmaktadır. Buna göre, Bingöl’ün *Antik Takılar* (Bingöl, 1999: 181 vd; Akyay-Meriçboyu, 2001: 189) ve Y. Akyay-Meriçboyu’nun *Antik Çağ’da Anadolu Takıları* isimli kitaplarında “aplik” olarak tanımlanırken, bu objelerin çoğunda iğne bulunmaması nedeniyle bazı araştırmacılar tarafından “Yalancı Sikke” veya “Sikke Aplik” olarak tanımlanmıştır. C. Başaran, “Parion Altınları” isimli çalışmasında 2005 yılı Parion Güney Nekropolü’nde ele geçen bu örnekleri dilaltı pulu olarak isimlendirmiş (Başaran, 2005: 106, 111), 2005 yılı kazı raporunda ise “Empresyon Sikke” olarak tanımlamıştır (Başaran - Tavukçu, 2006: 614). Z. Aydın Tavukçu 2005 yılı Parion Nekropolü isimli doktora çalışmasında bu örneklerin aplik olamayacaklarını belirterek “Impression Sikkeler” olarak

isimlendirmiş (Aydın-Tavukçu, 2006: 28-29). Ayrıca Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağan kitabında yer alan çalışmada bu objelerin Kharon'a verilen paralar olduğunu ifade ederek, aplik olamayacaklarını tekrarlamış ve yeniden "İmpression Sikkeler" tanımlamasını kullanmıştır (Aydın-Tavukçu, 2007: 388). H. Kasapoğlu, *Antik Çağın Parlayan Kenti Parion* isimli yayınında "Takılar" başlığı altında değerlendirdiği bu objeleri, yine "İmpression Sikkeler/ İmpression Coins" olarak tanımlayarak Z. Aydın-Tavukçu gibi Kharon geleneği ile ilgili olduklarını ifade etmiştir (Kasapoğlu, 2013: 204, 205, Res. 255). V. Keleş "Parion Nekropol'ünde Ele Geçen Dört Altın Obje Üzerine Yeni Bir Değerlendirme" isimli çalışmada bu objelerin kayıkçı Kharon geleneği ile ilgili olmayıp, sikke-aplik olarak kullanılan örnekler olduğunu belirtmiştir (Keleş, 2014: 117-128). S. Çokay-Kepçe ise Perge "Batı Nekropolis Mezar Buluntuları" isimli kitabında bu objeleri "Aplik" başlığı altında değerlendirmiş, bu objelerin küpe eklentisi ya da bir süs ögesi olarak kumaşa dikildiklerini ve de cenazelerde kullandıklarını ifade etmiştir (Çokay-Kepçe, 2017: 89-91).

3. Amulet

Tralleis Batı Nekropolü'nde 2007 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında yüzey buluntuları da ele geçmiştir (Özver, 2021: 298, 455, Kat. No: 211). Söz konusu yüzey buluntularından biri de **Katalog 3**'de yer alan ve amulet olarak işlev gören eserdir. **Katalog 3**'deki amulet II. Constantius (İS 337-361) dönemine tarihlenen ve emisyon tarihi olarak İS 330-336 yıllarına ait olduğu anlaşılan bronz sikkedir. 19 mm. çapa sahip olan eserin kalınlığı 0.1 mm.dir. Ön yüzde defne çelenkli, drapeli ve zırlı II. Constantius (Caesar) büstü yer alırken, arka yüzde ise iki asker, ayakta, cepheden, ikisi de miğferli, bir ellerinde mızrak, diğer ellerinde kalkanları yere dayalı, aralarında iki standart vardır. Sikkenin kenarında, sikkenin asıl işlevini yitirip amulet olarak kullanıldığını gösteren bir delik bulunmaktadır.

Sikkeler, yaygınlaşmaları ile birlikte politik, dinsel, sosyal ve bireysel sebepler nedeniyle zaman zaman asıl işlevlerini kaybetmiş olup, farklı amaçlar için kullanılmışlardır (Lenger, 2018: 317). Örneğin üzerlerine açılan bir delikle, asıl işlevlerini yitiren sikkeler amulet ya da talismana dönüştürülmüş, böylece koruyucu özelliklerinden fayda sağlanmaya çalışılmış, pendant (kolye ucu), küpe, bileklik ya da halhal olarak kullanılmıştır (Doyen, 2012: 1 vd). Bu delikli sikkeler çoğunlukla çocukların ya da kadınların mezarlarına bırakılmıştır. Antik Dönem'de yuvarlak metallerin özellikle de gümüş ve altın gibi parlak olanların kötü ruhları uzaklaştırdığına, kem gözden, beladan ve kötülüklerden koruduğuna inanılması bu özellikteki sikkelerin amulet olarak kullanılmasına yol açmıştır (Lenger, 2018: 318). Bu tip sikkelerin ön veya arka yüzlerinde yer alan ikonografinin ve lejandın koruyucu olacağı düşüncesiyle amulete dönüştürülmüştür (Lenger, 2018: 318-319). Geç Antik Dönem'de Hristiyan inancına sahip imparatorlara ait sikkelerin delinip üstte taşınmasının altında yatan en önemli unsur hükümdarın kudretini doğrudan tanrıdan aldığına inanılmasıdır. Böylece hükümdarların imajı da koruyucu bir yapıya bürünmüş olur. Nitekim Tralleis Batı Nekropolü'nde yüzeyden bulunmuş olan ve üzerinde delik bulunan sikkenin (**Katalog 3**) arka yüzünde asker figürlerinin olması, bu sikkenin koruyucu amaçla amulet olarak kullanılmış olduğunu gösteren önemli işaretlerdir (Çokay-Kepçe, 2017: 79, dpn. 244).

Mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılan veya amulet olarak kullanılmış olan sikkelerin pek çoğunun yıpranmış ya da tedavülden kalkmış olduğu belirlenmiş, bunu yanında, alım gücü olmayan veya sahte sikkelerden seçildiği saptanmıştır (Lenger, 2018: 317). Yine bazı sikkelerin uzun süre kullanımda olmaları nedeniyle sembolik bir değeri olduğundan ölü gömme ritüellerinde bilinçli olarak seçilmiş olabilecekleri de ileri sürülebilir. Her ne kadar kimi araştırmacılar bu tür sikkelerin birkaç yüzyıl dolaşımının mümkün olmayacağını ileri sürmelerine karşın, bugün biliyoruz ki sikkeler sanıldığından çok daha uzun süre kullanımda

kalmaktaydı (Walker, 1976: 329-334; King, 1979: 79-98; Reece, 1981: 79-88; Kemmers-Myrberg, 2011: 87-108; Reece, 2011: 45-47). Zor olsa da eski bronz sikkelerin bir ailenin seremonisinde, ölü kültüründe kullanılmak üzere saklanabileceği de düşünülebilir (Tamsü-Polat, 2019: 143).

Tralleis Batı Nekropolü'nden ele geçen sikkelerin içinde de aşırı yıpranmış sikkeler olmasına karşın, mezarlara bırakılmış olan bu sikkelerin tedavülden kalkmış sikkeler olmadığı belirlenmiştir. Mezar içinde bulunan sikkelerin tamamı mezar mimarisiyle aynı tarihe aittir. Sikkelerin birlikte ele geçtiği mezar konteksti de bu durumu desteklemektedir. Sikkeler ve mezar konteksti ilişkisi, mezarın kullanım tarihini ve mezar buluntusu objelerin tarihlendirilmesi gibi konularda önemli referans oluşturmaktadır (Rotroff, 1997: 8-16; Walker, 1997: 17-28; Ranucci, 2008: 241-254; Von Kaenel, 2009: 9-24; Lockyear, 2012: 191-211). Tralleis Batı Nekropolü'nde de sikkeler ve mezar konteksti arasında sıkı bir ilişki vardır.

4. Sonuç

Aydın İli, Efeler İlçesi, Kemer Mahallesi'nde yer alan Tralleis antik kenti Batı Nekropol alanında 2007-2008 yıllarında kazılar gerçekleştirilmiş, çok sayıda mezar açığa çıkarılmış ve bu mezarlara ait hediyeler ele geçirilmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan 2 adet hayalet sikke ve 1 adet amulet ise 2007 yılındaki nekropol kazısında bulunmuştur. Daha önceden doktora tezim kapsamında incelenmiş olan hayalet sikkeler ve amulet nadir ele geçen mezar buluntuları olmaları nedeniyle bu makalede yeniden değerlendirilerek bilim dünyasının ilgisine sunulmuştur.

Katalog 1 ve **Katalog 2**'de yer alan hayalet sikkeler Tralleis Batı Nekropolü'nde yer alan *Dromoslu Oda Mezar* içindeki Kline 2'den ele geçmiştir. Üzerlerinde savaşçı figürü ve yonca çiçeği bulunan daire formlu bu hayalet sikkeler Tralleis Batı Nekropolü'nden ele geçen buluntular arasında dikkat çeken örneklerdir. Yalnızca *inhumasyon* değil, aynı zamanda *kremasyon* gömülerde de kullanılan hayalet sikkeler Tralleis Batı Nekropolü'nde *inhumasyon* gömüde rastlanmıştır. Bu iki hayalet sikke, kare repousse tekniği kullanarak varak adı verilen ince altın levhacıklardan yapılmıştır. Hayalet sikkeler oda mezar içindeki ve özellikle Kline 2'den ele geçen diğer kontekst buluntulara göre, İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir. **Katalog 3**'de yer alan amulet Tralleis Batı Nekropolü'nde yüzey buluntusu olarak ele geçmiştir. Emisyon tarihi İS 330-336 tarihleri arası olan ve II. Constantius (İS 337-361) dönemine ait olan bronz sikkenin kenarına daha sonradan bir delik açılmış, böylece sikke asıl işlevini yitirip amulet olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

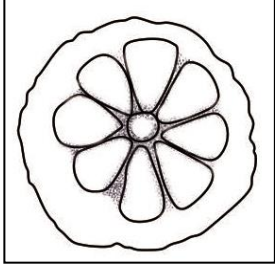
- Akyay-Meriçboyu, Y. (2001). *Antikçağ'da Anadolu Takıları*. İstanbul: Akbank Kültür Sanat Yayınları.
- Aydın, O. (2015). *Tralleis Batı Nekropol'ü Kandil Buluntuları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Aydın Tavukçu, Z. (2006). *Parion Nekropol'ü 2005 Yılı Buluntuları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Aydın Tavukçu, Z. (2007). Parion Altınları, *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıl Dönümü Arkeoloji Armağanı. Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*. M. Işıklı - B. Can (Editörler), 383-400.
- Başaran, C. (2005). Jewellery Centre in Antique Era Parion, *Goldnews* 153, 106-111.
- Başaran, C. – TAVUKÇU, A. (2006). Parion Kazısı 2005, *KST* 28 (1), 611-628.
- Bingöl, I. (1999). *Antik Takılar, Anadolu Medeniyetleri Müzesi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Chryssanthaki-Nagle, K. (2006). The Female Protomes and Bust-Protomes from Macedonia and Thrace Reconsidered: *The Bust-Protomes from House A in Tragilos In Revue Archéologique*, 41, Issue 1, 3-31.
- Çekilmez, M. (2009). Batı Nekropolis Alanı Kazı Çalışmaları, Yaylalı, A. 2008 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *KST* 31, (2), 380-382.
- Çekilmez, M. (2014). *Tralleis Güney Nekropolü Terrakotta Figürinleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çokay Kepçe, S. (2017). *Perge Batı Nekropolis Mezar Buluntuları, 1997-2007 Yılları Arasında 169 Numaralı Parselde yürütülen Çalışmalar*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Doyen, J. M. (2012). The Chairman's Adress, The Charon's Obol: Some Methodological Reflexions, *JAN* 2, 1-18.
- Grinder-Hansen, K. (1991). Charon's Fee in Ancient Greece? - Some Rremarks on a Well-Known Death Rite, *Acta Hyperborea: Danish Studies in Classical Archeology* 3, 207-218.
- Grinsell, L. V. (1957). The Ferryman and His Fee: A Study in Ethnology, Archaeology and Tradition, *Folklore* 68.1, 257-269.
- Imhoof-Blumer, F. (1902). *Kleinasiatische Münzen*. 2 Bände, Wien.
- Kasapoğlu, H. (2013). Heykelcik ve Figürinler. Prof. Dr. C. Başaran (Editör), *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion*, İstanbul: Ege Yayınları, 177-193.
- Keleş, V. (2014). Parion Nekropol'ünde Ele Geçen Dört Altın Obje Üzerine Yeni Bir Değerlendirme, *OLBA* 22, 117-18.
- Kemmers, F. - Myrberg, N. (2011). Rethinking Numismatics: The Archaeology of Coins, *Archaeological Dialogues* 18/1, 87-108.
- King, C. E. (1979). The Value of Hoards and Site Finds in Relation to Monetary Circulation in The Late Third and Early Fourth A. D. *Studien zu Fundmünzen der Antike* 1, 79-98.
- Lenger, D. S. (2018). Antik Çağ'da Sikkenin Amulet ve Talisman Olarak Kullanımı, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 16/3, 317-326.

- Lockyear, K. (2012). Dating Coins, Dating with Coins, *Oxford of Archaeology*, 191-211.
- Ölmez, F. (2000). *Tralleis Nekropolünden Bir Mezar ve Buluntuları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Özver, A. (2021). *Tralleis Batı Nekropolü ve Buluntuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Özver, A. (2024). Tralleis Batı Nekropolü'nden Bir Oda Mezar ve Buluntuları. *Arkeoloji ve Sanat* (175), 107-132.
- Ranucci, S. (2008). The Coin Finds in their Archaeological Context, A., Laidlaw & M. S., Stella, (Editörler), *JRA* 98, 241-254.
- Reece, R. (1981). Understanding coin finds and coin hoards in the century, *The Roman West in the third century BAR International Series*, 109, 79-88.
- Reece, R. (2011). Coins, potter and Dating of Assemblages, M. A., Reynolds R. - Bonifay M., (Editörler), *RRFW I. Fine Wares. Solving Problems of Typology and Chronology*, 45-47.
- Rotroff, S. I. (1997). Coins and Stratigraphy, Sheedy Ş K. A; Papageorgiadou-Banis (Editörler), *Numismatic Archaeology/Archaeological Numismatics*, 8-16.
- Saraçoğlu, A. (2011). Hellenistic and Roman Unguentaria from the Necropolis of Tralleis. *Anadolu/Anatolia* 37, 1-42.
- Saraçoğlu, A. (2013). Tralleis Batı Nekropolü Mezar ve Buluntuları, *Uluslararası Patara Kazıları, 25. Yıl Sempozyumu*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 475-497.
- Saraçoğlu, A. – Çekilmez, M. (2008). Batı Nekropolis Alanı Kazı Çalışmaları, Yaylalı, A. 2007 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı Çalışmaları, *KST* 30, (3), 17-40.
- Saraçoğlu, A. – Çekilmez, M. (2010). A Gladiator Stele From Tralleis, *EA* 43, 57-58.
- Saraçoğlu, A. – Çekilmez, M. – Malay H. (2017). A Funerary Construction in the Western Necropolis of Tralleis, *EA* 50, 17-20.
- Stefanakıs, M. I. (2002). An Inexpensive Ride? A Contribution to Death - Coin Rites in Hellenistic Crete, *Numismatica E Antichita Classiche* 31, 171-189.
- Stevens, S. T. (1991). Charon Obol and Other Coins In Ancient Funerary Practice, *Phoenix* 45, (3), Canada: Published by: Classical Association of Canada, 215-229.
- Şimşek, C. – Okunak, M. – Bilgin, M. (2011). Laodikeia Çalışmaları 1.2: Laodikeia Nekropolü (2004-2010 Yılları, Metin), (Editör) C. Şimşek, İstanbul: Ege Yayınları.
- Tamsü Polat, R. (2019). Mezar Eşyalarının Gömü Geleneklerindeki Anlamına Dair Gözlemler / Thoughts on the Meaning of Grave Gifts, E. Özer (Editör), *Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı* (447-464), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Ltd. Şti.
- Tatar, Ö. (2019). Mezar Buluntusu Olarak Sikke, *ARKHE*, 11, 26-33.
- Von Kaenel H. M. (2009). Coins in context - a personel approach, *Coins in Context I. New Perspectives for the Interpretation of Coin Finds*, 9-24.
- Walker, A. (1976). Worn and Corroded Coins: Their Importance for Archaeologist, *JFA* 3/3, 329-334.

Walker, A. S. (1997). Excavation coins: the use and misuse of numismatic evidence in archaeology, Sheedy, K. A. C. ve Papageorgiadou-Bannis, C., (Editörler), *Numismatic Archaeology/Archaeological Numismatics*, 17-28.

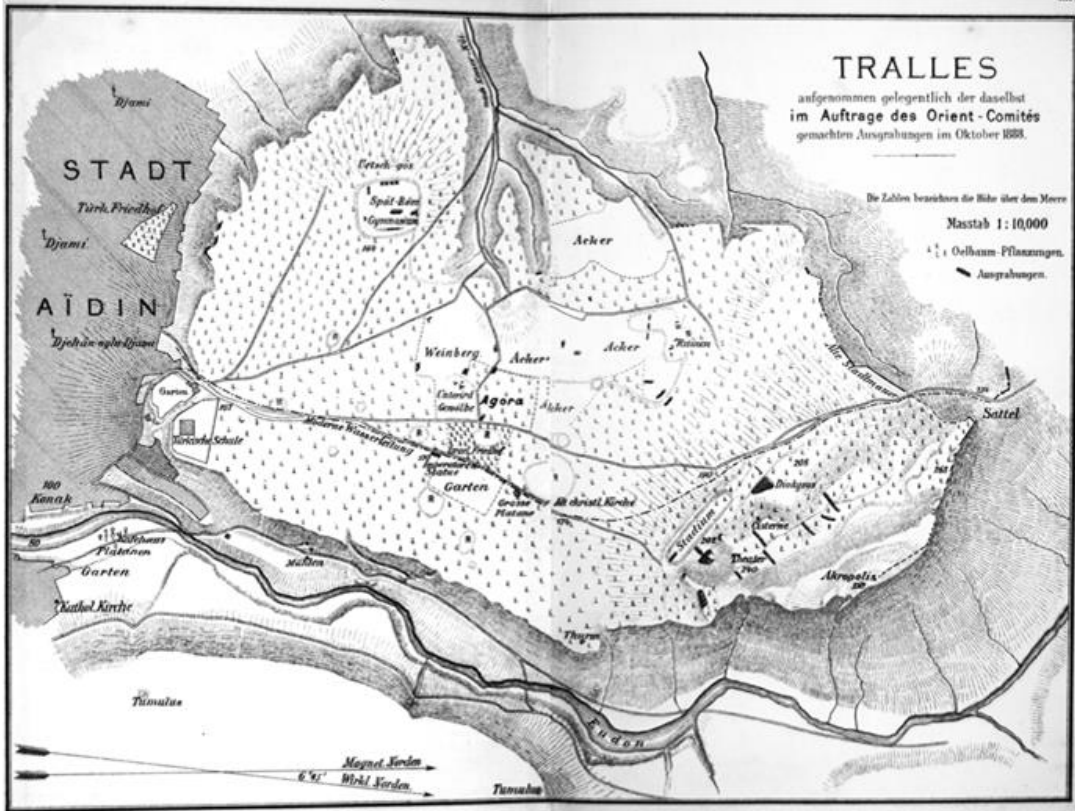
Yaylalı, A. (2008). 2006 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *KST* 29, (1), 561-566.

Yaylalı, A. (2009). 2007 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı Çalışmaları, *KST* 30 (3), 27-34.

	
Katalog No: 1. Hayalet Sikke (Ghost Money).	
Kontekst: TRL07.NA.KL2.	Kazı Env. No. TRL07.NA.OM.KL2.476.
Cinsi: Altın.	Buluntu Yeri ve Tarihi: Kline 2, 28.07.2007.
Tanım: Repousse tekniğinde yapılmıştır. Dairesel formlu objenin orta kısmında, sekiz yapraklı yonca şeklinde bir bezeme yer almakta.	
Tarih: İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı.	
Referans: Imhoof-Blumer, 1902: KM 2.	

	
Katalog No: 2. Hayalet Sikke (Ghost Money).	
Kontekst: TRL07.NA.KL2.	Kazı Env. No. TRL07.NA.OM.KL2.475.
Cinsi: Altın.	Buluntu Yeri ve Tarihi: Kline 2, 28.07.2007.
Tanım: Dairesel formlu objenin orta kısmında kare şeklinde bir bezeme alanı içerisinde, kanatlı at üzerinde savaşçı figürü yer almakta.	
Tarih: İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı.	
Referans: -	

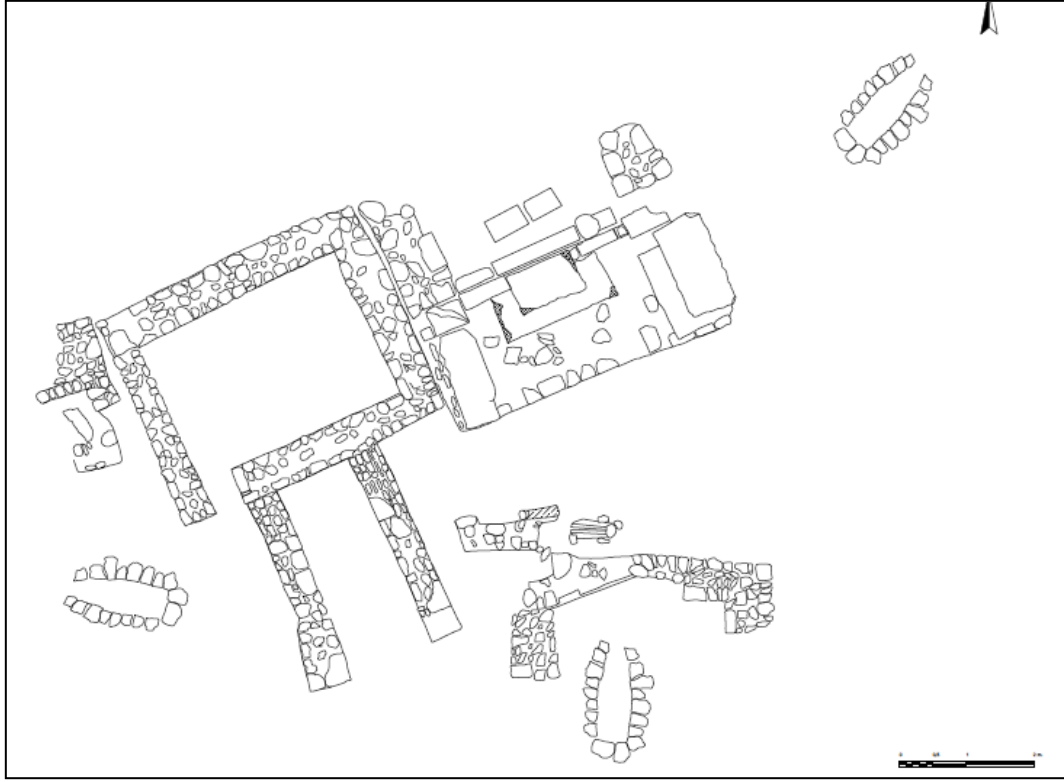
	
Katalog No: 3. Amulet.	
Kontekst: TRL07.NA.Yüzey.	Kazı Env. No. TRL07.NA.466.
Cinsi: Bronz.	Birim-Ölçü: AE3, Çap: 19 mm., K.: 0.1 mm.
Buluntu Yeri ve Tarihi: Yüzey.	
Ön Yüz: FL IVL CONSTAN[TIVS] NOB C; Defne çelenkli, drapeli ve zırlı II. Constantius (Caesar) büstü, sağa.	
Arka Yüz: GLORIA EXERCITVS; İki asker, ayakta, cepheden, ikisi de miğferli, bir ellerinde mızrak, diğer ellerinde kalkanları yere dayalı, aralarında iki standart, darphane okunaksız.	
Tarihi: II. Constantius (İS 337-361), emisyon tarihi: İS 330-336.	
Referans: -	

Şekil 1. Tralleis Kent Haritası (Orient Alman Komitesi 1888).

Şekil 2. Batı Nekropol Hava Fotoğrafı (Foto. Çorbacioğlu).

Şekil 3. Batı Nekropol 2007 Yılı Kazı Alanı Genel Plan (Tralleis Kazı Arşivi).

Şekil 4. Batı Nekropol Dromoslu Oda Mezar Hava Fotoğrafı (Foto. Çorbacıoğlu).

Şekil 5. Dromoslu Oda Mezar (Tralleis Kazı Arşivi).

Şekil 6. Dromoslu Oda Mezar Ön Oda (Tralleis Kazı Arşivi).

Şekil 7. Kline 2 Genel Görünüm (Tralleis Kazı Arşivi).

Şekil 8. Kline 2'den eserlerin Bulutu Anı, Hayalet Sikkeler, Mürekkep Hokkası ve *Lykion/Lycium* (Tralleis Kazı Arşivi).